

CHILDREN IN
PERMACULTURE

Primeri dobre prakse

KAKO OTROKOM PREDSTAVITI PERMAKULTURO

Maj 2017

L. Alderslowe, G. Amus, V. Cifarelli, D. Deshaies, E. Dumitrescu,
T. Gjerkeš, L. Kastelic, T. Velehradská

Children in Permaculture (CiP), v prevodu Otroci v permakulturi, je projekt Erasmus+, v katerem 7 evropskih organizacij sodeluje z namenom izboljšanja poučevanja otrok v formalnem, neformalnem in priložnostnem izobraževanju s pomočjo materialov, ki bodo nastali tekom projekta (primerni dobrih praks, kurikulum, učne priprave, filmi in drugi materiali). Ti materiali bodo omogočili pedagogom v vrtcih in šolah, permakulturnikom, učiteljem in drugim strokovnjakom, da izvajajo bolj celostno in trajnostno izobraževanje z otroki na podlagi permakulturnih etik in načel.

Partnerske organizacije v projektu

Za pomoč pri prevodu se zahvaljujemo Urši Plešnar, Urški Sešek,
Kristini Urbanč, Manji Vrenko in Mateji Perosa.

Stališča, ki jih posamezniki v tem dokumentu izrazijo, ne predstavljajo tudi uradnih mnenj Agencije, njenih držav članic ali Komisije. Komisija ni odgovorna za kakršnokoli uporabo informacij iz tega dokumenta.

Kazalo

Slovarček	4
Predstavitev	5
Izobraževalni programi o naravi in trajnostnem načinu življenja na Češkem	6
Permakultura v osnovni šoli Gatehouse na Škotskem	10
Eko dogodivščina na organski kmetiji AMURTEL	14
Permakulturno starševstvo	19
Gozdni škrat v finskem vrtcu	24
Permakultura v vrtcu Della Rossa v Italiji	27
Projekt šolskega vrta v Romuniji	32
Vključitev permakulture v šolo v Ljutomeru	36

Slovarček

Children in Permaculture (CiP), v slovenščini Otroci v permakulturi – evropski projekti, ki ga financira Erasmus+ z namenom raziskovanja najboljših načinov kako otrokom predstaviti permakulturo.

Etike – permakultura temelji na treh etikah: skrb za naravo, skrb za ljudi in pravična delitev presežkov.

Formalno izobraževanje – izobraževanje, ki poteka v šoli ali drugi izobraževalni ustanovi, je organizirano, strukturirano in ima vnaprej določen urnik.

Načela – permakultura temelji na načelih, ki so bila povzeta po kulturi staroselcev in pridobljena z opazovanjem narave. Danes se najpogosteje citira 12 Holmgrenovih načel, ki jih je opisal v knjigi "Permaculture Principles and Pathways beyond Sustainability" (2002). V tem dokumentu se uporabljajo tudi Mollisonova načela, odvisno od tega, kateri avtor je bolj primeren. V besedilu so načela napisana *poševno*.

Neformalno izobraževanje – otrok poteka večinoma v okviru obšolskih dejavnosti npr. taborniki, skavti, športne in glasbene aktivnosti.

Permakultura – filozofija in praksa ustvarjanja »permanentne kulture«, kot sta jo definirala Mollison in Holmgren (1978). Permakultura je globalno gibanje, ki vključuje različne prakse trajnostnega načina življenja.

Priložnostno izobraževanje – izobraževanje doma, ne glede na to, ali je otrok v šoli ali ne. Poteka s starši, starimi starši, varuhi, družinskimi člani in drugimi člani skupnosti.

Učilnica na prostem – okolica šole, ki je urejena na način, da se otroci lahko učijo zunaj in ima več različnih elementov npr. prostor za sedenje, vrt, kompostnik, ognjišče, domače živali, mlako ipd.

Gozdni vrt – najstabilnejši naravni ekosistem je gozd, posnemamo z upoabo kulturnih rastlinami (sadno drevje, grmičevje, zelišča...) in stremimo k samoregulaciji odnosov med rastlinami.

CHILDREN IN
PERMACULTURE

Primeri dobre prakse

Predstavitev

Osem zbranih primerov dobrih praks so zgodbe partnerskih organizacij in njihovih članov, ki sodelujejo v projektu. Nekateri izvajajo permakulturo z otroki že mnogo let, medtem ko je drugim novo delo z otroki (pa imajo mnogo izkušenj dela z odraslimi), spet drugi dolgo časa delajo z otroki, pa jim je nova permakultura.

Primeri dobrih praks so raznoliki, prihajajo iz 6 držav širom Evrope (Škotska, Romunija, Finska, Slovenija, Češka in Italija), se dogajajo v različnih okoliščinah, vključujejo različne kontekste izobraževanja, tako šolske skupine (formalno izobraževanje), izkušnje staršev (priložnostno izobraževanje) in interesne skupine (neformalno izobraževanje). Vključujejo otroke različnih starosti (0-12 let) in opisujejo zelo različne aktivnosti, od vrtnarjenja pa do proste igre.

Vsak primer dobre prakse opiše otroke, organizacijo, način poučevanja, lokacijo in proces uporabe permakulture v določenih okoliščinah. Poudarili smo permakulturna načela in etike, ki se odražajo v aktivnosti in pomagajo bralcu, da se uči življenjskih primerov vključevanja otrok v permakulturo. »Posebni trenutki« vam opisujejo navdihe, ki smo jih doživeli, »Namig« pa je priložnost, za učenje iz napak in uspehov naših preteklih izkušenj.

Namen dokumenta je, da služi kot navdih staršem, učiteljem in drugim strokovnjakov, da v njem najdejo ideje, namige in nasvete, ki jih lahko uporabijo pri zamišljanju osebnega načina, kako otroke vključiti v permakulturo.

(1) Učenje, kako nastane dež in predstavitev primera v razredu.

Izobraževalni programi o naravi in trajnostnem načinu življenja na Češkem

Češka nevladna organizacija, CEGV Cassiopeia (Center za ekološko in globalno izobraževanje Cassiopeia), se nahaja v južni Bohemiji.

Tereza Velehradská, Cassiopeia (Češka Republika)

Organizacija ima 20 let izkušenj dela na področju naravovarstvenega izobraževanja učencev vseh starosti. Tekom svojega delovanja so razvili veliko izobraževalnih programov o naravi in o tem, kako živeti sonaravno, s čimer so posredno ozaveščali o permakulturnih etikah in načelih.

Nacionalna mreža, ki povezuje centre za naravovarstveno izobraževanje je bila na Češkem ustanovljena leta 1996. Danes vključuje 44 organizacij iz različnih regij Češke, ki v svoje izobraževalne programe vsako leto vključijo do 317.000 otrok in 100.000 odraslih. To je velik

potencial za širjenje permakulturnih etik in načel v šole. V tem prispevku so predstavljene aktivnosti o vodi in recikliranju kot primer načina dela Cassiopeie in tega, kako otrokom predstavijo permakulturo.

CEGV Cassiopeia v sodelovanju s šolami

Glavna usmeritev Cassiopeie je sodelovanje s šolami o naravovarstvenem, multikulturnem in socialnem izobraževanju, s čimer delijo permakulturna načela: skrb za naravo, skrb za ljudi in pravična delitev presežkov. Cassiopeia ponuja programe preko spletnih strani in tiskanih gradiv, ki jih posredujejo

šolam pred začetkom šolskega leta. Naravovarstvena vzgoja je obvezen del šolskega programa na Češkem in učitelji pogosto nimajo dovolj časa in virov za pripravo teh vsebin, zato jih izvedejo zunanji strokovnjaki. Učitelji najamejo strokovnjake iz Cassiopeie, da vodijo 1-2 uri dolge programe v razredih, ki se odvijajo na šoli ali v centru Cassiopeia ali pa programe na prostem, ki trajajo najmanj 4 ure do 3 dni.

Vsi programi temeljijo na metodah aktivnega učenja. Sodelovanje med učiteljem in organizacijo je sklenjeno preko spletnega obrazca. Programi so načeloma plačljivi, vendar so-financirani z javnimi sredstvi, občasno tudi s privatnimi. Cassiopeia širi tudi idejo o znižanju potrošnje preko seminarjev in konferenc za pedagoge, ustvarja didaktične materiale in pripomočke ter organizira javne dogodke na svojem vrtu, ki ima permakulturne elemente. Vrt poleg centra Cassiopeia pomaga obiskovalcem razumeti načelo kot je *prerazporeditev presežkov* s tem, da ponuja obiskovalcem rože, sadove in prostor za aktivnosti in igro.

Otroci, šole in programi

Nekateri strokovnjaki, razredi in šole imajo dolgo zgodovino sodelovanja s Cassiopeio, medtem ko drugi le občasno koristijo njene storitve. Približno 15.000 otrok na leto se udeleži izobraževalnih programov, ki jih ponuja Cassiopeia.

Programi, ki so vsebinsko najbolj povezani s permakulturo so tisti o trajnostnem gospodinjstvu, odpadkih in recikliranju, hrani, filcanju volne,

(2) Najboljša priložnost za učenje otrok s Cassiopeio je tri dnevni program v naravi.

(3) Učenci pojasnjujejo kako varčevati z vodo in igrajo vlogo pralnega stroja v programu »Vodni krog«.

vrtnarjenju in življenju dreves. Izvajajo 29 programov za vrtce (21 v razredu, 8 na prostem), 60 programov za osnovne šole (42 v razredu, 18 na prostem) in 9 programov za srednje šole (6 v razredu, 3 na prostem). Najboljša priložnost za učenje otrok je 3-dnevni program v naravi, ki ga vodijo strokovni sodelavci Cassiopeie na čudovitem podežlju južne Bohemije pozno spomladi ali zgodaj jeseni. Šole lahko izbirajo med 5 možnimi lokacijami za te aktivnosti.

Sledeči primeri aktivnosti iz 3 različnih izobraževalnih programov demonstrirajo večinoma aktivnosti, ki jih izvajamo v razredu z učenci osnovnih šol ali pa na prostem z vrtčevskimi skupinami.

Aktivnosti

Cilj vsake aktivnosti je poleg poučevanja otrok, tudi doživetje vsake od tem in vzpostavitev tesnejšega odnosa z naravo in ljudmi. Aktivnosti se običajno pričnejo s predstavitvijo pedagoga in otrok, čemur sledi motiviranje otrok preko zgodbe, gledališča, vprašanja ali uganke. Program vsebuje različne aktivnosti, ki so med seboj povezane, prebuja in uri otroško domišljijo, uporablja moment presenečenja in preproste vizualne pripomočke za prebujanje navdušenja. Aktivnosti so večinoma povezane skozi zgodbo ali temo, včasih otroci tudi sami kaj ustvarijo.

Vodni krog

Program je namenjen otrokom starim od 6 do 11 let in je dober primer programa, ki se odvija v razredu z namenom povečanja zavedanja o naravi in odgovornosti do nje. Učenci se učijo na igriv način in raziskujejo svoj odnos do vode. Razmišljajo o koristi vode za nas in kaj lahko sami storijo za njeno zaščito. Raziskujejo, kako uporabiti etiko »skrb za naravo« z zmanjševanjem nepotrebne potrošnje in ohranjanjem čiste vode.

Uporabljamo metode dela v majhnih skupinah, gledališča in medvrstniškega učenja, da spoznamo permakulturne etike skrb za naravo, skrb za ljudi in pravična delitev presežkov. Učenci se srečajo tudi z načeli *uporabi samoomejitev in sprejemaj odzive okolice ter ustvarjalna uporaba in odzivanje na spremembe*.

Namig

Za nemoteno izvedbo učenja v skupini je potrebno na začetku postaviti jasna pravila, npr. govori samo en otrok naenkrat, če želimo govoriti dvignemo roko, med igro smo lahko glasnejši ipd. Potrebna so tudi jasna navodila pred začetkom vsake nove aktivnosti.

Posebni trenutki

Poseben občutek je, ko se otroci učijo skozi igro in nenadoma »dojamejo«. Ko na primer ustvarimo model cevi vodovodne mreže in otroci vidijo učinek počene cevi ali poškodovane čistilne naprave, takoj sprevidijo, kako pomembno je skrbeti za tako dragocen vir, kot je voda.

(4) Učenci kažejo kje lahko najdeš vodo v naravi.

(5) Učenci uporabljajo model, da pokažejo, kaj se dogaja z vodo v človeškem okolju.

Zanimiv trenutek se je zgodil v eni izmed skupin, kjer smo se pogovarjali o slabem vzdušju v razredu, ko so nekateri krivili druge za napake in kako je to zgolj poslabševalo naše delo. Strinjali smo se, da moramo podpirati drug drugega, če želimo dokončati nalogo. Predstavljali smo si, da smo voda, ki se pomika po ceveh, ki je postala »umazana« zaradi kreganja (ustvarjanje neprijetnega vzdušja) in da ni smiselno, da jo takšno privedemo v hišo. Strinjali smo se, da bomo najprej očistili naše vedenje drug do drugega, da znova očistimo vodo. Otroci so poskusili, »očistili vodo« in nato nadaljevali z delom.

Kje se potikaš?

Ta program je namenjen otrokom starim 5-6 let in je primer, kako lahko uporabimo zelene urbane površine, npr. parke, za izobraževanje. Program se vrti okoli zgodbe majhnega jajca. Skupina najde jajce in v parku išče starše tega jajca. Otroci sprašujejo drevesa z dupli in votlinami kakšni prebivalci živijo v njih, govorijo s plišastimi živalmi, ki so skrita v njih in jim pomagajo pri njihovih dnevnihih nalogah. Otroci srečajo deževnika, mravljo, miš, pajka in ptico. Pedagog pomaga otrokom doživeti skrb za naravo z zavedanjem, da skrbimo za druga bitja, tudi za najmanjšega ptička. Pogovorimo se tudi o tem, kako lahko najbolje poskrbijo zase. Pravično delitev presežkov doživijo, ko prostovoljno posvetijo svoj čas temu, da najdejo jajcu starše. Učijo se opazovati medtem, ko iščejo in določajo drevesa, ki jih imajo na fotografijah. Učijo se vzpostavljati stik z živalmi, ki jih srečajo pri raziskovanju.

(6) Predšolski otroci raziskujejo mestni park.

Namig

Uporabite permakulturno načelo *en element podpira več funkcij* in uporabite aktivnosti, ki so bile napisane za drugačne okoliščine in sestavite daljši program iz več krajših aktivnosti. Prav tako lahko preverite ali so izpolnjene različne funkcije kot so zabava, razvijanje veščin sodelovanja, razumevanje potreb posameznika in vzpostavljanje odnosa do narave.

(7) Otroci v parku najdejo par brglezov in jim vrnejo izgubljeno jajce.

Življenje na smetišču

Program je namenjen otrokom starim 6 do 8 let. Poenostavljene aktivnosti lahko uporabljamo tudi pri 4 do 5 letnikih. Ena najboljših aktivnosti je »Zgodba o štirih bratih jogurtovih lončkih«, ki uporablja gledališče, da razvije sočutje in spodbuja reševanje problemov, medtem ko otroci raziskujejo, kako lahko ponovno uporabijo stare jogurtove lončke. Otroci doživijo, kako je ponovna uporaba in zmanjševanje odpadkov bolj pomembno od tega, da jih zgolj pravilno razvrščamo v odpadke.

Program naslovi vse tri permakulturne etike, ker se pogovarjamo o tem, kako zmanjšati odpadke (skrb za naravo), razmišljamo in delujemo skupaj (skrb za ljudi) in razvijamo sočutje z razmišljanjem o pravičnosti (pravična delitev presežkov).

Posebni trenutki

Poseben trenutek je, ko otroci pokažejo, da so dojeli idejo, ki lahko pozitivno vpliva na njihovo družino. Ena deklica je na koncu rekla »Od danes naprej bom vedno povedala mami, da ne smemo metati stvari v smeti«. Starš drugega otroka je povedal, da potem, ko je njihova hčerka prišla domov s Cassiopeinega tabora ne kupujejo več stvari, ki jih ne morejo reciklirati.

(1) Otroci praznujejo žetev iz rastlinjaka.

Permakultura v osnovni šoli Gatehouse na Škotskem

Šola Gatehouse je majhna podeželska šola na jugo-zahodu Škotske, ki je postopno povečevala razumevanje in uporabo permakulture v šolskem okolju.

Lusi Alderslowe, Gatehouse School (Škotska)

Tekom zadnjih 4 let (2012 – 2016) so na šoli izvedli različne projekte, vključno s tem, da so učenci načrtovali in ustvarili sadovnjak, vrt, učilnico na prostem, vrt miru, dvignjene grede, ognjišče, kompostni sistem in kompost z deževniki. Prav tako se odvijajo aktivnosti povezane z gozdno šolo, kuhanjem na odprtem ognju, fotografijo in video produkcijo.

Osnovna šola Gatehouse

Šola ima približno 100 učencev od 1. do 7. razreda (starih 4.5 do 12 let) in približno 30 predšolskih otrok (starih 3 do 5 let), skoraj vsi govorijo angleško. Permakulturni projekti so bili večinoma izvedeni z osnovnošolci. Osnovna šola ima 5 razredov in vsi razredi so združeni, kar pomeni, da so v razredu

učenci različnih starosti, v razredu pa je običajno 24 učencev. Šola sledi državnemu programu za odličnost (op. p. National Curriculum for Excellence), ki dobro sovпада s permakulturo, ker poudarja trajnostni razvoj, učenje na prostem, pridelavo hrane in medpredmetno povezovanje.

Ravnatelj šole podpira permakulturno izobraževanje učencev ter ima lastne izkušnje pridelave hrane s svojimi otroki kot tudi izkušnje z različnih šol. Trije starši učencev smo permakulturniki in vsi smo člani sveta staršev. Ko ima eden od nas idejo za projekt, se z drugimi starši običajno sreča z ravnateljem in supaj se pogovorimo o tem, kako to najlažje izvesti, kakšni so roki in naloge. Permakulturniki smo nato prosti, da

vodimo projekt brez večjih vmešavanj. Predstavljamo vam 5 projektov.

1. Načrtovanje okolice pred šolo

»Eko-skupina«, ki sta jo sestavljala dva učenca iz vsakega razreda in dva permakulturnika, je načrtovala vrt pred vhodom v šolo. Pričeli smo z opazovanjem. Vse učence na šoli smo povabili, da so narisali svoje ideje, da so se posvetovali s sosedi, starši in učitelji ter izrisali načrt območja. Eko-skupina je narisala ustvarjalen načrt in zmagala na tekmovanju, za kar so kot nagrado prejeli sadna drevesa. To jim je omogočilo, da so posadili sadovnjak ob prisotnosti cele šole. Okoli sadnih dreves se je položila zastirka, posadili smo zelišča ter druge trajnice. Potujoča gledališka skupina je zaigrala igro o sadovnjakih, kar je učencem pomagalo, da so se naučili o različnih sortah jabolk in njihovi vlogi v družbi.

Posebni trenutki

Vključevanje skupnosti v spreminjanje vhoda v šolo iz kratko prirezane travnate površine do raznolikega sadovnjaka, ki se spreminja v gozdni vrt je navdušilo učence in je močno sporočilo vsem obiskovalcem.

2. Vrtnarjenje

Vrtnarske aktivnosti z učenci, ki so jih vodili starši prostovoljci, se odvijajo vsak teden od leta 2011. Z leti se je način aktivnosti spreminjal - od skupin z enim staršem in šestimi učenci, pa do celega razreda z učiteljem. Včasih so posamezni učenci ali razredi odgovorni za stalne naloge, kot je na primer zalivanje v rastlinjaku.

(2) Vsi učenci in učitelji v šoli so sodelovali pri sajenju sadnih dreves pred vhodom v šolo.

(3) Otroci žagajo lesko, da bodo postavili ograjice okrog dreves v mini gozdnem vrtu.

Namig

Delo na prostem s celim razredom, ki ga spremlja učitelj in dva permakulturnika izboljša vedenje, ima dobro razmerje otrok in odraslih in omogoča učitelju, da poveže vsebine na prostem s snovjo iz razreda.

Posebni trenutki

Vrtni pridelek je bil tolikšen, da je vsak učenec lahko domov odnesel vrečo raznolikih pridelkov, v šoli pa sta ostali še 2 buči za noč čarovnic. Prav tako otroški obrazi, ki se zasvetijo, ko vidijo sadove svojega dela in jedo zelenjavo in sadje, ki so jo sami pridelali.

3. Gozdna šola

Ob petkih popoldne so imeli vsi učenci na šoli možnost izbrati neko aktivnost z namenom, da se učenci različnih starosti pomešajo med seboj in naučijo novih veščin. Ena najbolj popularnih aktivnosti je bila »gozdna šola«. V skupini je bilo 17 otrok, 1 šolski učitelj in permakulturnik. Skupaj smo šli v gozd, kjer smo se šli poučne igre za krepitev odnosa do narave, razvoj socialnih veščin in izboljšanje dela v skupini.

Posebni trenutki

Ko je učitelj videl otroka z motnjo pozornosti, ki je sam gradil dom za majhno glineno figuro in rekel »To je prvič, da ga vidim tako osredotočenega«.

4. Hrana za um

Šola je uspešno vložila prijavo za projekt »Food for thought« (op. p. Hrana za um) in dobila nagrado 5000 funtov. S temi sredstvi smo postavili v učilnici na

prostem prostor za sedenje, rastlinjak, kompost z deževniki, vroči kompost, kompostnik in ognjišče. Otroci so uživali v nabiranju hrane v gozdu, postavljanju ognjišča in klopi na šolskem posestvu, kuhanju na odprtem ognju, pisanju pesmi in glasbe. Permakulturniki smo nekajkrat ustvarjali skupaj s snemalcem in 12 učenci različnih starosti. Ekipa je celoten proces zložila v kratek film¹. Preizkusili smo mnogo receptov za kuhanje na odprtem ognju in ustvarili knjigo receptov, ki smo jo prodajali staršem in obiskovalcem.

Učitelji so sodelovali na enodnevnem izobraževanju o pouku na prostem, njegovi pomembnosti, povezavah z učnim programom in aktivnostih, ki jih lahko vodijo.

Posebni trenutki

Povratna informacija učencev, ki so rekli, da so začeli razmišljati o tem od kod naša hrana prihaja in kako njihova izbira o hrani vpliva na njih same in na okolje.

Prostor za sedenje ima recipročno streho, to je streha okrogle oblike iz stebrov, ki podpirajo drug drugega in ni potrebna uporaba centralnega stebra v sredini prostora. Okrog nje so otroci posadili živo mejo iz dreves, tako da ni nobenih sten.

Prostor za sedenje uporabljamo vsak teden po koncu vrtnarjenja, da se z otroci pogovorimo o tem, kaj so naredili ta dan in kaj so se naučili.

(4) Kuhanje na odprtem ognju na šolskem dvorišču.

(5) Otroci v prostoru za sedenje po zaključenem vrtnarjenju.

5. Vrt miru

Ta projekt je bil financiran iz sklada Ernest Cook Trust in nam je pomagal ustvariti biološko raznolik, senzoričen in užiten Vrt miru. Načrtovan je bil z namenom, da pomaga učencem najti mir s samim seboj in drug drugim, da se povežejo s potrebo po miru v svetu in da so v miru z drugimi bitji, kot so ptice, žuželke, rože in drevesa.

Tekom enega leta smo izpeljali 16 delavnic, ki so trajale 3 ure, vodila pa sva jih 2 permakulturnika. 12 učencev z raznolikimi potrebami po dodatni podpori (približno 2 iz vsakega razreda) smo vodili skozi proces permakulturnega načrtovanja:

Raziskava: vse učence, učitelje in druge zaposlene na šoli smo vprašali, kakšne so njihove ideje. Izdelal se je zemljevid šolskega igrišča in na podlagi opazovanja smo vrisali že prisotne rastline.

Analiza: združevanje idej v rastline, živali, strukture in dogodke (ang. naziv metode PASE: plants, animals, structure, events) in nato ugotavljanje, kaj je izvedljivo glede na sestavo naših tal, dano podnebje, čas in veščine. Potrebna je bila iznajdljivost, saj financiranje ni omogočalo nakupa materialov (rastlin, lesa, žebeljev, ipd.) in smo morali najti podporo v naši skupnosti.

Načrtovanje: pogovor in načrtovanje cone 5 (divjina) in 4 (užitne divje rastline) saj je prostor precej oddaljen od šolske stavbe. Uporabili smo Lego kocke in druge igrače, vrvico in karton, da so otroci izdelali načrte za Vrt miru.

Izvedba: ustvarjanje vrta s kopanjem močvirnate gredice, postavitve klopi iz palet, zasaditev dreves, ki smo jih dobili preko donacije.

Vzdrževanje: za preprostejše vzdrževanje smo posadili trajnice in rastline, ki se same širijo. Uporabili smo vire, ki jih je veliko in so brezplačni npr. lesni drobir za poti.

Nekatere izmed mnogih veščin, ki smo jih vadili vključujejo: tiho sedenje in iskanje miru s samim seboj, pisanje poezije, izdelava napisov, merjenje, določanje rastlin, predelava, žetev in priprava hrane, sajenje, žaganje, barvanje, zbiranje informacij, kuhanje na odprtem ognju, globalno državljanstvo, zbiranje semen, ocenjevanje dela, ustvarjanje glasbe, snemanje videa, montaža videa in javno nastopanje.

Pripravili smo otvoritveni dogodek za celotno šolsko skupnost, kjer so otroci postavili napis miru, na katerem v 4 jezikih piše »Naj na Zemlji vlada mir«, s čimer smo se povezali s svetovno mrežo vrtov miru. Vse smo posneli na film².

Celoten projekt lepo vključuje etike skrbi za naravo, skrbi za ljudi in pravično delitev presežkov.

Vrt miru je nekaj, na kar so otroci lahko ponosni in se bodo tega spominjali celo življenje.

(6) Otroci se učijo kako testirati vzorec prsti.

(7) Prvotni načrt vrta miru, ki so ga ustvarili otroci.

Namig

Celotno šolo vključite v vrtnarjenje! Vrtnarjenje je za vse, ne pa samo za poredne ali pa zelo majhne otroke. Zdrava prst vsebuje mikroorganizme, ki povečujejo raven serotonina v človeških možganih, zato vrtnarjenje osrečuje otroke³. Srečni otroci se lažje učijo!

Posebni trenutki

Sodelovanje celotne skupnosti – 25 različnih ljudi in organizacij je sodelovalo, da smo postavili Vrt miru. Učenec je rekel »Vrt miru mi je všeč, ker pomeni, da vsi delamo skupaj kot ekipa in se učimo dobro sodelovati, kljub temu, da se prej nismo dobro razumeli«.

Viri

1. <https://vimeo.com/81087926>
2. <http://gatehouse.dumgal.sch.uk/index.php/videos>
3. <http://gardeningknowhow.com/garden-how-to/soil-fertilizers/antidepressant-microbes-soil.htm>

(1) Ustvarjanje pustolovske igre z namenom raziskovanja organskega vrta in njegove okolice.

Eko dogodivščina na organski kmetiji AMURTEL

Asociatia Educatiei Neoumanista (AEN) razvija vsebine in vodi projekte neohumanističnega izobraževanja, ki jih v Romuniji vodi njihova sestrsk organizacija AMURTEL.

Didi Deshaies, Amurtel (Romunija)

Organizacija

Združenje Asociatia Educatiei Neoumanista (AEN) razvija vsebine in nadzoruje projekte neohumanističnega izobraževanja (NHE), ki jih vodi sestrsk organizacija AMURTEL Romania. Zagotavlja tudi usposabljanje in mentoriranje iz NHE za zaposlene in prostovoljce. V nadaljevanju bo opisan primer dobre prakse, v katerem je Didi Deshaies, strokovnjakinja združenja AEN za NHE, mentorirala in podprla ekipo ekološke kmetije pri snovanju programa eko dogodivščine za učence iz podeželske osnovne šole v kraju Panatau. V ekipi so bili:

- skupina petih prostovoljcev iz Evropske prostovoljske službe (EVS), ki so delali na kmetiji AMURTEL po predhodno opravljenem osnovnem tečaju permakulture v okviru projekta EVS;
- 2 zaposlena iz centra obšolskih dejavnosti "Fountain of Hope After School Center";
- en prostovoljec organizacije »Romania in Transition«.

AMURTEL je partner osnovne šole Panatau in lokalne skupnosti, saj je center obšolskih dejavnosti »Fountain of Hope« lociran v tej vasi, tako da je ekipa že poznala večino učencev.

Otroci

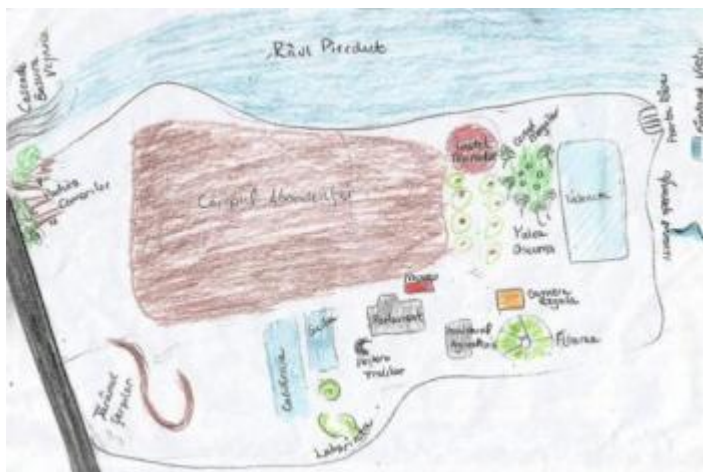
V dejavnostih je bilo vključenih približno 30 učencev starih 13-14 let. Dejavnosti so potekale po 2 uri in pol v posebnem tednu neformalnega učenja. Otroci so bili razdeljeni v tri skupine po 10. Eden od učencev je imel zemljevid, po potrebi pa je lahko nekdo od odraslih postal 'GPS', da jim je pomagal pri orientaciji. Odrasli je lahko bil tudi "Google", da je dal namige, kadar ekipa učencev ni znala odgovoriti na vprašanje. Izraza "GPS" in "Google" sta bila izbrana za poimenovanje teh vlog zato, da so bile bližje učencem.

Ker so vsi učenci odraščali v podeželskem okolju, so jim bila poznana domača opravila na kmetiji, prepoznali so razne divje rastline itd., niso pa bili seznanjeni z načeli ekološkega kmetovanja.

DEJAVNOSTI

1. Risanje zemljevida in poimenovanje predelov

Ekipa prostovoljcev je narisala pisan zemljevid vrta in si izmislila zvoneča imena za različne predele. Ker so bili prostovoljci iz raznih držav, je tako npr. rastlinjak dobil ime Valencia, Sicilija in Kalifornija. Na vrtu so bili še Polje obilja, Dežela kač, Gozd zakladov, Izgubljena reka, Skrita dolina, Krog čarovnikov, Grad Mirador, Slap Basura, Jama škratov, Labirint, Vodnjak življenja, Vrata nad prepadom in Rožna mandala. Proces poimenovanja predelov je bil pomemben korak, saj je pri odraslih vzbudil domišljijo in ustvarjalnost, za otroke pa takšna imena pretvorijo fizično okolje v prostor, v katerega vstopajo z radovednostjo in

(2) Zanimiva imena so spremenila vrt v magičen in vabljiv prostor.

(3) Učenci iz šole pazljivo poslušajo predstavitev o permakulturi in se učijo o tem, kako zastirka pomaga, da imamo manj dela s pletjem!

vznemirjenjem. Preprosto dejanje poimenovanja tako ustvari bolj osebno in čaroben odnos s prostorom tako za otroke kot za odrasle.

2. Uvodne dejavnosti v šoli

Niti učitelji niti otroci niso bili preveč navdušeni nad obiskom kmetije, saj večina od njih živi na kmetijah in si obiska kmetije niso predstavljali kot nekaj zanimivega ali posebnega. Da bi jih motivirali, smo zato pripravili kratko predstavitev na šoli dan pred dogodkom.

Ekipa združenja AEN je dvema razredoma učencem skupaj z učitelji predstavila permakulturo kot način dela z naravo in oblikovanja sistemov, ki jih vzdržujemo z manj truda. Še posebej so poudarili pomen prsti in primerjali gozdno in njivsko prst.

Predstavili smo nekaj ključnih pojmov:

Narava ne mara biti gola. Če tla niso pokrita, se bodo hranila izprala, zato se prst hitro pokrije - z rastlinami, ki hitro rastejo. Nekateri ljudje jim pravijo plevel, a te rastline so zelo pomembne, ker varujejo pred erozijo in pomagajo vzpostaviti ravnovesje v prsti.

Tla v gozdu so pokrita s plastjo listja, ki razpada. Tako nastaja črna, vlažna, bogata prst. Če tudi v vrtu pokrijemo tla s plastjo snovi, ki razpade, bomo s tem dodali v tla hranila, pa tudi zadušili plevel in zadržali vlogo v tleh. Tudi pleli bomo lažje. Temu zaščitnemu sloju se reče zastirka.

Te informacije smo učencem predstavili v obliki vprašanj, da so morali razmišljati, nato pa smo jim narisali proces zastiranja in ščitenja prsti na tablo.

Strokovnjaki AEN so tudi vprašali otroke, kaj že vedo o ekološkem kmetovanju, in jim razložili, kako skupnostni sistem kmetovanja odpravi posrednika, tako da ves prihodek od prodaje pridelkov ostane kmetu.

3. Dejavnosti na kmetiji

Naslednji dan so otroci in učitelji z minibusom prišli na kmetijo. Otroci so bili naključno razdeljeni v tri ekipe. Sami so si izmislili imena za svoje ekipe. Vsaka ekipa je dobila odraslega vodjo in seznam nalog in vprašanj. Vodja ekipe je beležil točke za vsako uspešno opravljeno nalogo, da bi na koncu vedeli, katera ekipa je zbrala največ točk.

a) Preučevanje vzorcev prsti (skrb za zemljo)

Prva naloga vseh ekip je bila preučiti vzorce prsti. Najprej so z rokami zdrobili prst zbrano v različnih škatlah. Zdrobljeno prst so nato zmešali z vodo v steklenem kozarcu in jo močno pretresli. Vsaka ekipa je kozarec s svojim vzorcem označila z imenom ekipe in predelom vrta, od koder je bila prst vzeta. Vzorce so nato postavili na stran, da se je lahko začela sedimentacija in so lahko na koncu dneva analizirali sloje oz. sestavine ter primerjali sestavo prsti iz različnih delov vrta. Skupaj smo razmišljali, kateri sloji so vidni (npr. pesek, glina, humus) in kaj povzroča razlike med razmerji teh sestavin v različnih vzrocih. Zakaj, na primer, je vzorec iz gozdnega dela zemljišča vseboval več humusa, vzorec s polja pa več peska?

(4) Učenci so si ogledali vrt v ekipah, ki so reševale različne uganke in naloge na posamezni lokaciji.

(5) Učenci razbijajo prst v prah, da bi jo lahko zmešali z vodo in nato opazovali, kako se bodo tvorile različne plasti usedlin.

b) Obisk rastlinjakov (uporabi in ceni raznolikost)

To dejavnost sta vodila dva zaposlena na kmetiji. Najprej sta učencem razkazala rastlinjak in jih spraševala, koliko hrane se lahko v njem pridelata (za koliko ljudi) ter kaj vedo o razliki med običajnim in ekološkim kmetovanjem. Dodatne točke so dobili za vsako divjo rastlino na zemljišču, ki so jo prepoznali. Zanimivo je bilo, da je večina učencev zlahka prepoznala veliko divjih rastlin. Pri tem smo se pogovarjali o permakulturnem načelu *uporabi in ceni raznolikost* ter pomenu divjih področij, kjer pustimo naravo neobdelano, da tam najdejo prostor raznolike divje vrste, ki pomagajo ščititi kulturne rastline pred škodljivci in boleznimi.

c) Gozd zakladov (opazuj in deluj)

V tretji dejavnosti so otroci primerjali gozdna tla s poljskimi tlemi. Naučili so se tudi prepoznati micelij, tanko, belo, nitasto strukturo gliva, ki tvori ogromne podzemne mreže, po katerih potujejo hranila z ene lokacije na drugo. Poudarili smo etiko skrb za zemljo, saj je prst bolj rodovitna, če jo varujemo in hranimo.

V naslednjem koraku so otroci morali najti predmete skrite v tleh. Odrasli, ki jih je spremljal, je imel vlogo "Googla". Otroci so ga lahko prosili za namige. Namig je bil prva črka besede za iskani predmet, nato podobna beseda. Predmeti pa so bili: polžja hišica, strok robinje, orehova lupina, primeri gliv in micelija. Vsaka ekipa je dobila toliko točk, kolikor predmetov so našli.

d) Muzej smeti (ne ustvarjaj odpadkov)

Ob pripravi okolice za obisk učencev smo ugotovili, da sosedje odmetavajo odpadke v strmo globel na robu kmetije. Zbrali smo različne primere odpadkov (pločevinke, plastenke, čevlji, na pol razpadlo majico itd.). Razstavili smo jih v 'Muzeju smeti'. Otroci so morali predmete razvrstiti glede na to, kako dolgo se razkrajajo. Ugibati so morali, kako dolgo razpada plastika, kako to vpliva na živali in iz česa je plastika pravzaprav narejena. Za pravilne odgovore so dobili točke, prav tako za vsako vrečko smeti, ki so jih nabrali med raziskovanjem 'Izgubljene reke in slapu' (glej nasl. točko). To je bila priložnost za pogovor o količini odpadkov, ki jih proizvedemo in permakulturnemu načelu *ne ustvarjaj odpadkov* ter pomenu *recikliranja in uporabi obnovljivih virov*.

e) Eksperiment z erozijo (skrb za zemljo)

Pri tej dejavnosti so otroci uporabljali dve vnaprej pripravljene škatli prsti. V eni je bil pesek, v drugi pa gruda zbite prsti s travo in koreninami. Škatli sta bili nagnjeni. Otroci so najprej ugibali, kaj bi se zgodilo, če bi po obeh 'pobočjih' zlili vodo. Nato so uporabili zalivalko in simulirali dež. Seveda je pesek stekel po kartonu navzdol in naredili so se jarki, medtem ko je grudasta prst ostala na mestu.

Učence smo potem povabili, da sami raziščejo okolico in najdejo primere erozije. Za vsak najden primer so dobili točko. Raziskali so predel kmetije, poimenovan Krog čarovnikov, majhno, strmo zaraščeno globel, ki smo jo poimenovali po treh štorih, ki so stali v krogu na dnu in na katere so se otroci lahko usedli. Tam so

(6) Iskanje skritih zakladov: orehovit lupin, polžjih hišic ipd.

(7) Del igre je bil tudi tekmovanje, katera ekipa bo zbrala največ plastike, ki je bila odvržena na posest.

bili znaki erozije dobro vidni, tako da so otroci lahko prepoznali znake močnega toka vode, npr. veje in rastline vse nagnjene v isto smer. Videli so tudi, koliko smeti z vseh delov kmetije se je nabralo na dnu globeli, ker jih je tja prinesla voda. Nato so šli iskat izgubljeno reko, drug primer erozije. Gre za strugo izsušenega potoka. Poiskali so tudi 'slap' na začetku izgubljene reke, ki pa je 'slap' plastičnih odpadkov, ki jih s ceste odmetavajo po bregu navzdol ekološko manj osveščeni sosedje.

f) Labirint in Dežela kač (uporabi robove in ceni meje)

Dežela kač je bila skupina zaobljenih vrtnih gred, izdelanih po permakulturnem načelu *povečevanja in izkoriščanja bogatih robnih območij*. Z otroci smo se pogovarjali o tem, kako lahko močno povečamo robne površine, če uporabimo zaobljene oblike namesto oglatih. Za prikaz so otroci na tleh dobili vrv, položeno v valovih, in bili nato presenečeni, kako dolga je bila ista vrv, ko so jo zravnali. Zaposleni na kmetiji so tudi prikazali zastiranje v slojih in izdelavo vrtno grede brez prekopavanja. Otroci so pri tem sodelovali in uživali v izdelavi plasti za nov kos vrta.

g) Praznovanje in seštevek točk

Na koncu dogodivščine je vsaka ekipa seštela svoje točke, da smo dobili zmagovalca. Pri tem pa tekmovalnosti nismo preveč poudarjali, cilj je bil le ta, da otroci vse dejavnosti občutijo kot igro. Edina nagrada za zmagovalno ekipo je bil

(8) Sedenje v »Krogu čarovnikov« in opazovanje sledi, ki jih za seboj pusti tekoča voda.

aplavz, vendar pa so aplavz dobile vse ekipe, ko so objavile svoj seštevek točk. Sledila je pogostitev in še končni ogled, kaj se je zgodilo z vzorci prsti.

Ključni nasveti za izvajanje tovrstnih programov

Vzemite si čas, da poimenujete predele zemljišča. To je ključno, da bodo otroci doživeli dejavnosti kot dogodivščino. Izvajalci naj logistiko dogajanja vnaprej skrbno premislijo. Potrebni so vodiči in pa jasno določene osebe, ki pričakajo učence na vsaki 'postaji'. Tako vse dejavnosti potekajo gladko in so jasno strukturirane. Kot že omenjeno, je bil ključen za uspeh programa tudi pripravljalni obisk na šoli dan prej, saj je potrebno vzpodbuditi navdušenje in motivacijo.

Posebni trenutki

Največja nagrada za izvajalce je bilo navdušenje, s katerim so se otroci odzvali na vse načrtovane dejavnosti. Stvari, ki jih ponavadi vidijo kot samoumevne, so doživeli na nov način. Spoznali so tudi, koliko znanja o kmetovanju že imajo in kako se ga lahko nadgradi z učenjem novih pogledov.

(1) Z leve: Luis, Lusi, Danny in Robin Alderslowe.

Permakulturno starševstvo

Starši imajo ogromen vpliv na to, kako otroci razmišljajo, se odzivajo in se učijo. Zato smo v projektu Otroci v permakulturi čutili, da je izjemno pomembno, da kot primer dobre prakse vključimo tudi starševstvo, ki sodi v področje priložnostnega učenja.

Lusi Alderslowe, Permaculture Association Britain (Velika Britanija)

Priložnostno učenje je glavni način preko katerega se učijo otroci. Tako se naučimo hoditi, govoriti in jesti. Vsi starši izobražujejo svoje otroke, pa če je ta odločitev zavestna ali ne. Zato je največji indikator, kako se bo otrok obnesel v šoli ravno kaj doma počnejo in govorijo starši¹.

Družina

Starejši sin je Robin, mlajši Luis, Danny je njun oče in jaz sem mama (Lusi). Trenutno (2016), je Robin star 11 in Luis 9. Imamo družinsko članstvo v Permakulturnem društvu Britanije (op. p. Permaculture Association Britain, na kratko PA) in jaz poučujem permakulturo, vključno s tečaji

permakulturnega načrtovanja ter koordiniram projekt Otroci v permakulturi. To je primer permakulturnega starševstva v našem društvu PA, zavedamo pa se še mnogih drugih primerov.

Ko sta bila otroka še majhna smo živeli v mestu Glasgow na Škotskem. Ko sta bila stara 6 in 4 smo se preselili v majhno podeželsko mesto na jugo-zahodu Škotske z namenom, da s tem otrokom omogočiva večji dostop do narave, da bosta imela več svobode, kot bi je bila deležna v mestu. Želela sva, da odrasteta v povezavi s čudovitim krajem, drugimi vrstami in ljubečo skupnostjo. Kot pravi afriški pregovor

»potrebna je cela vas, da vzgojiš otroka«. Izbrala sva kraj z močnim občutkom za skupnost.

Aktivnosti – zgodnja leta

Ker so dojenčki lahko prenosljivi, sem Robina kot nekajmesečnega dojenčka imela pri sebi tekom tečaja permakulturnega načrtovanja, en vikend na mesec tekom 6 mesecev. Ta tečaj je skupaj z magistrskim študijem ekopsihologije leto poprej bistveno vplival na prva leta izobraževanja na domu.

Po Robinovem rojstvu sem imela rahlo poporodno depresijo. Prvih 9 mesecev je bila joga za dojenčke moja rešilna vrva – dihanje, raztezanje in nato skodelica čaja z enako mislečimi mamicami. Takrat sem se zavedla, da če želim početi nekaj, kar je dobro za mojega sina, potem ne bom preživljala časa notri, pila kave in se igrala s plastičnimi igračkami (ki smo jih v našem gospodinjstvu opustili), ampak bom zunaj uživala v naravi. Zato sem so-ustanovila skupino Skrbna narava (op. p. Nurturin' Nature) za vzgajanje otrok v naravnem okolju, na bolj naraven način in za podporo naravi skozi permakulturne aktivnosti.

Tako smo vsak teden 2 dni preživeli z drugimi družinami v parku ali v naravnem okolju Glasgowa ali njegovi bližini. Otroke smo vključevali v aktivnosti, ko so to želeli in sicer v pridelavo hrane, nabiranje divje hrane, skupne obroke, plezanje po drevesih, kurjenje ognja, pripovedovanje zgodb, petje in gradnjo jezov. Skupina Skrbna narava je čudovit primer skrbi za Zemljo, ker ne vključujejo nobenih igračk, ki jih je izdelal človek ali potrebe po ogrevanju dvorane, starši

(2) Starši skupaj kolesarijo do Skrbne narave.

(3) Družine Skrbna narava skupaj jedo v gozdu.

pa imajo priložnost, da se pogovarjajo o bolj ekološkem starševstvu kot so npr. pralne pleničke. Prisotna je tudi etika skrb za ljudi, ker starši in otroci skrbijo drug za drugega in razvijajo svoj odnos do narave. Skrb za delitev presežkov se kaže v tem, da smo si delili vse, tudi vlogo staršev in smo pomagali otrokom, da so izvedli aktivnosti ali pa se naučili kaj je primerno vedenje.

Skrbna narava je bil moj prvi načrt za permakulturno diplomu in je bil nenavaden na mnogo načinov. Bil je popolnoma brezplačen, povsem je temeljil na javnem prevozu in udeleževali pa so se ga tudi mnogi očetje. Še vedno obstaja in se nadaljuje tudi po tem, ko sem odšla (10 let po tem, ko sem ga začela)².

Ko smo se preselili v podeželski Galloway je Robin želel v šolo. Strinjali smo se, da bo šolo najprej obiskoval 3 dni na teden in to predlagali ravnatelju, ki se je strinjal. Sedaj Luis in Robin šolo obiskujeta 4 dni na teden ter sta z nama 3 dni na teden.

Aktivnosti – osnovna šola

Nekateri izmed načinov, kako smo uporabili permakulturna načela v starševstvu:

Žetev je teoretično neomejena. Danny in jaz sva vodila raznolike aktivnosti v lokalni šoli, vključno z gozdno šolo in vrtnarjenjem (opisano v primeru dobre prakse iz šole Gatehouse). Ko delamo s skupino otrok je žetev večja, kot pa če delamo samo s svojimi otroci. Žetev vključuje radost, zabavo, smeh, učenje, hrano, modrost in povezave. Drug način žetve je s pridelavo zelenjave in vključevanje otrok v takšne aktivnosti, če

jih to zanima. Izbiranje vegetarijanske in organske hrane nam omogoča pridobivanje žetve za nas in hkrati nizek vpliv na okolje (*skrb za zemljo*).

Delaj z naravo. Naučila sem se delati z naravo otroka. Ko nisem ravnala v skladu z naravo otroka, sem to obžalovala! Na primer, če sem slišala, da otroci naredijo X v starosti Y, sem bila razočarana, če moj tega ni počel. Kasneje sem se zavedla, da bi bilo bolje zame in za mojega otroka, da sem popolnoma sproščena kaj naredi pri kateri starosti (če sploh kdaj).

Uporabi in ceni raznolikost. Z Dannyem sva se povezala z ljudmi, ki se zanimajo za sonaraven način življenja v neposredni bližini in stkala prijateljstva. Nekateri imajo otroke in drugi ne. Podprla sem jih, da se naučijo več o permakulturi (npr. z enostavnimi zamenjavami za tečaj, ki sem ga učila). S prijateljico sva ustanovili in vodiva občolsko skupino, ki je na prostem tekom celega leta, v vsakem vremenu in tudi ponoči (v zimskem času). S tem smo povezali skupino otrok, ki se podpirajo in so radi zunaj.

Prav tako negujemo prijateljstva, ki sta jih razvila otroka, vključno s tistimi, ki nimajo televizije (npr. z obiskovanjem prijateljev v bližnji in daljni okolici).

Skupni obroki, ples, igranje, smejanje, petje in skupno izdelovanje predmetov krepí družinske vezi in nam pomaga, da se bolje podpiramo in bolje sodelujemo.

Uporabi robove in ceni meje. Najdi rob znanja ali razumevanja in pomagaj otrokom, da naredijo korak naprej. Ne skoči iz 1 na 20, ker nihče ne more skočiti

(4) Ali me vzameš in želiš mojo bučko?

(5) Žetev sladke koruze na vrtu s prijatelji.

tako daleč! Praznuješ lahko vsak korak. Učita se skupaj – če se otrok lahko nauči nekaj, se lahko tudi jaz, ne rabim biti strokovnjak. Pokaži, da je učenje zabavno z uživanjem v učenju in deljenju tega z otroki.

Potujte skupaj. Kje je rob tega, kar je poznano.? Razširite obzorja. Pogovarjajte se o svetu in tem, kako ga vidite, pogovarjajte se o novicah in politiki med obroki. Povabite na kosilo zabavne in zanimive ljudi, obiščite jih in spodbudite odrasle, da vključijo otroke v pogovor.

Rob šolskega izobraževanja, je lahko dopolnjen s tistim, kar mislite, da manjka. Mi najbolj cenimo čas v naravi, tuje jezike, glasbo in kinestetično učenje.

Naslednji rob je rob med ljudmi. Midva imava rada čas 1:1 (1 starš: 1 otrok) kot tudi skupen družinski čas. Včasih otroka potrebujeta odmor drug od drugega.

Uporabi in ceni obnovljive vire in storitve. Potujte peš, s kolesom ali vlakom. Mi nimamo avta, kar je neobičajno v tem delu podeželske Škotske, ampak nam omogoča, da imamo veliko več gibanja brez, da to načrtujemo, opazimo več divjih živali in srečamo več zanimivih ljudi na javnem prevozu. To pomeni, da imamo bistveno nižji ogljični odtis (*skrb za Zemljo*).

Organizacija, ki podpira divje živali (npr. WWF) je obnovljiv vir, ki ga je smiselno podpreti, zato smo postali člani in uživamo v branju njihovih časopisov in izvajanju aktivnosti, ki so opisane.

Cenimo hrano. Mi zapojemo pesem, včasih smešno, včasih v drugem jeziku ali pa iskreno zahvalno pesem pred vsakim obrokom.

Delimo našo ljubezen do sveta in na glas povejmo »Vau, ali ni to čudovito?«. Cenimo našo kulturo, jezik in povezanost z našim okoljem.

Načrtuj od vzorcev do podrobnosti. Načrtujte počitnice skupaj. Uživamo v tem, da izdelamo miselni vzorec vseh stvari, ki bi jih želeli početi preko poletja in nato tedensko preverjati, kaj smo naredili in to obkljukati. To je vodilo do bolj izpopolnjujočih poletnih počitnic, ker sicer lahko dragocenih 6 tednov izgine brez, da bi sploh vedeli, kaj smo počeli in čutili in na koncu vzdihovali »oh, želel sem narediti še x in y«.

Opazuj in se vključuj. Otroci potrebujejo veliko časa, da opazujejo sami sebe. Da imajo čas zabavati sami sebe, večere ko nimajo obveznosti in krožkov, ko ne gledajo televizije ali igrajo video igrice. Samo so, poslušajo zgodbe, rišejo ali se igrajo zunaj.

Pri opazovanju otrok je res pomembno, da opazimo, kdaj se ne počutijo dobro ali pa so nesrečni ali pa da vidimo, kje jih lahko podpremo pri stvareh, ki jih zanimajo. Ko otrok pokaže zanimanje za nekaj, jim pomagajte, da se naučijo več o tem in to doživijo, karkoli že to je (ja, tudi če mislite, da to ni zanimivo). To neguje vajin odnos in jim omogoča, da odkrijejo kdo so v resnici. To je lahko tako preprosto kot brskanje po spletu ali v knjižnici, in če se interes nadaljuje lahko vključuje obisk nekoga ali pa nekega kraja. Sledite temu do naravnega zaključka in ne

(6) Prikaz kako naluknjati brezo in pridobiti njihov sok.

(7) Naš lesen zaboj na kolesu nam omogoča, da prepotujemo kratke razdalje z veliko otroci/orodji/pohištvom ipd. Gala dan 2013.

potiskajte predaleč. Včasih so otroci zainteresirani samo 5 minut, medtem ko lahko drugi interesi trajajo mesece ali leta in se skozi ogromno naučijo.

Namig

Moj glavni nasvet je »Ne silite otroka v nekaj, kar želite, da bo užival v kasnejših letih: dovolite jim, da pridejo do tega, ko so pripravljeni«. Na primer, ko je bil Robin majhen sem mu dala zaplato na vrtu, da bi na njej gojil zelenjavo. Nekega dne je rekel, da ne želi več skrbeti za njo. Odgovorila sem, da če ne bo skrbel za njo, ne more biti njegova. Njegov odgovor je bil, da je v redu, ker je noče. To je bil konec njegove kratkožive vrtnarske kariere! Šele 6 let kasneje je začel kazati zanimanje s tem, da bi posadil 1 rastlino in nič več! V retrospektivi bi mu lahko pomagala skrbeti za njegov vrt (celo tako, da bi jaz skrbel za njega, ko njega ne bi bilo poleg in bi on samo užival v njem). Rekla bi, da je največja korist vrtnarjenja za otroke, da so v naravi, da so srečno in sproščeni. Občutki ustvarjajo bolj trajne spomine kot dejstva.

Drugi pomemben nasvet: če mislite, da bi se nekaj moralo zgoditi, potem to naredite! Ne čakajte, da bo kdo drug to storil namesto vas. Za mene je bilo enostavno ustanoviti skupino staršev, ki so enako misleči, ker dandanes veliko ljudi ceni, da so otroci v naravi.

Posebni trenutki

Kolesarske počitnice so bile resnično nepozabne. Vsi 4 kolesarimo z vso kamp opremo, odkar je bil Luis star 6

let. Imeli smo krasne dogodivščine v lokalnem okolju, pa tudi dlje. 2016 smo naložili kolesa na vlak in kolesarili daljšo

(9) Otroci obožujejo, da so celi blatni med aktivnostjo Zabava na prostem (op. p. Fun Outdoors)!

razdaljo tekom 4 dni. To je čudovit občutek dogodivščine in neodvisnosti, ko imaš vse kar potrebuješ s seboj in krasen (ter eko) način, da doživiš našo prečudovito deželo!

Viri

1. http://literacytrust.org.uk/assets/0001/0656/1Why_parents_are_key.pdf
2. <https://permaculture.co.uk/issue/autumn-2012>

(1) Gozdni izlet v pozni jeseni leta 2012. Otroci iščejo dolge in kratke palice, da jih pokažejo gozdnemu škratu.

Gozdni škrat v finskem vrtcu

Finski model vzgoje v času zgodnjega otroštva (kratica ECEC), znan tudi kot model "educare", temelji na celovitem pristopu k varstvu, izobraževanju in poučevanju. Takšen način izobraževanja se odvija v vrtcih, učenje skozi igro pa je bistvenega pomena¹.

Gaye Amus, Permaculture Association Britain (živi in dela na Finskem)

Organizacija

Javni vrtec Auringonkukka (Sončnica), v ekološkem naselju v Helsinkih, glavnem mestu Finske, blizu polj, gozdov in skalnatih pečin.

Vrtec je zasnovan tako, da lahko prostor uporabimo za različne funkcije, kar ponazarja permakulturno načelo *vsak element podpira številne funkcije*.

Otroci

Vrtec Auringonkukka obiskuje 110 finsko govorečih otrok, starih od 1 do 7 let iz različnih socialnih okolij. Kot v vsakem finskem vrtcu se ti otroci najmanj dve uri dnevno igrajo zunaj, ne glede na vreme. Otroci

obiščejo gozd od enkrat do trikrat tedensko. Razdeljeni so v pet skupin, vsaka skupina ima lastno sobo, pa tudi možnost uporabe drugih prostorov, kot je zimski vrt, delavnica, knjižnica, skupna jedilnica in prostor za igro, ki se uporablja tudi za počitek. Prostori so primerni za izvajanje različnih aktivnosti in delavnic za otroke. Igrišče in dvorišče, kjer tudi vrtnarijo ter bližnji gozd predstavljajo zunanje prostore za igro in pridobivanje učnih izkušenj.

Šola Gozdni škrat

V Auringonkukka izvajajo šolo Gozdni škrat (znano na Finskem kot Metsämörrikoulu), finski program

okoljske vzgoje, ki je nastal na Švedskem (kjer se imenuje Skogsmulle)².

Šolo Gozdni škrate vodijo usposobljeni inštruktorji s ciljem podpreti otroke, da uživajo v naravi in v dejavnostih na prostem, se v njej igrajo v vsakem vremenu vse leto in se naučijo skrbeti za okolje. Aktivnosti Gozdni škrate se izvajajo z otroki starimi 5-7 let. Gozdni škrate je izmišljen lik, ki živi v gozdu. Pogosto se za podporo aktivnostim in lažjemu vključevanju otrok uporablja ročna lutka Gozdnega škrate.

V vrtcu Auringonkukka je velik pomen pripisan učenju na prostem in pridelovanju hrane, zato podpira obiske gozda, kjer otroci dobijo izkušnjo neposrednega stika z naravo. To je čudovit primer permakulturnega načela *opazuj in se vključi* saj otrokom omogoča, da preživljajo čas v naravi in tako podpira njihovo dobro počutje in razvoj njihovih socialnih, spoznavnih, čustvenih, jezikovnih in motoričnih veščin.

Dejavnosti

Glavni namen gozdnih obiskov je, da otroci preživljajo čas na prostem, v gozdu, kjer se prosto igrajo in zabavajo s prijatelji.

Gozdne dejavnosti, ki jih opisuje ta primer dobre prakse, so bile izvedene s skupino petletnikov, ki so obiskovali gozd enkrat tedensko med 9. in 11. uro. V skupini je bilo 14 otrok in 2 odrasli osebi. Gozdna dejavnost je potekala skozi vse leto, gozdni škrate pa je skupino obiskal vsak drugi teden. V primeru, da je potekal kak drugi projekt, je bil obisk škrate

(2) Sedimo v krogu in jemo malico v gozdu.

(3) Gozdni škrate sedi na veji. Vir: <http://ouka.fi/oulu/saloilan-paivakoti/toiminta-ajatus>

prestavljen na naslednji teden. Odgovornost za ustvarjanje ravnotežja med pogostostjo obiska škrate in prosto igro je prevzel strokovnjak na podlagi opazovanja otrok.

Vsak teden se je izlet v gozd pričel s srečanjem ob vhodnih vratih vrtca. Pred odhodom smo zapeli posebno pesmico o gozdnem škrate. Otroci so nato šli v gozd, vsak je nosil svoj nahrbtnik ter v njem malico. Raje, kot da bi se peljali z avtobusom, smo šli peš in tako zmanjševali okoljski vpliv in porabo naravnih virov. Hkrati je to dober primer permakulturnega načela *uporabljalj obnove vire energije*. Ob prihodu so otroci skupaj z odraslimi sedli v krog, da bi pojedli malico in obenem opazovali, kaj se je v gozdu spremenilo od njihovega zadnjega obiska. Če je kateri otrok pozabil malico doma, smo spodbudili druge otroke, da z njim nekaj podelijo, s čimer smo uporabili permakulturno etiko *pravična delitev presežkov*. Po malici so se otroci prosto igrali, si izmislili svoje igre in počeli stvari, ki so bile lahko omejene na območju vrtca, na primer plezanje po drevesih in gradnja jezov.

Gozdni škrate je bil prvič predstavljen, ko so se otroci navadili na to, da so v gozdu in so vzgojitelji ocenili, da je čas primeren. Kasneje bi se pojavil nepričakovano, na vsakih 14 dni in predlagal idejo ali aktivnost. Te vodene aktivnosti, ki so se jih vzgojitelji naučili na posebnem treningu so zabavne, otrokom prijazne in starostno ustrezne. Prvič je gozdni škrate obiskal to skupino na njihovem 4. obisku v gozdu, v zgodnji jeseni, preko aktivnosti, ki se imenuje Zgodba o rojstvu gozdnega škrate. Druge aktivnosti so

vključevali iskanje jesenskih barv v gozdu in igro »Je gozdni škrat doma?«

Aktivnosti so bile običajno izbrane na podlagi opazovanja interesov otrok ali pa glede na letni čas. Na koncu vsakega obiska v gozdu so se otroci in vzgojitelji znova usedli v krog, prešteli otroke in zapeli gozdu poslovilno pesem. Vsak je preveril, da za seboj ni pustil nobene sledi in da so bili organski odpadki, ki so morebiti nastali med malico pobrani in odneseni na kompost z deževniki v vrtcu. S tem se je vadilo permakulturno načelo *ne ustvarjaj odpadkov* in pa etično načelo *skrb za Zemljo*.

Namig

Vključitev karakterja kot je škrat omogoča otrokom, da lahko uživajo v njegovi družbi. Občudovanje skupaj z otroki, kaj vse najdejo v gozdu, daje otrokom in vzgojiteljem občutek zadovoljstva. Škrat je primeren karakter za otroke stare 5 do 7 let, ampak ne mlajše, ker se jim zdi strašljiv.

(5) Prosta igra v gozdu.

Posebni trenutki

Po prvi predstavitvi škrata v skupini, je en otrok vztrajno govoril »To je samo lutka«. Po končani aktivnosti je bil škrat položen na vejo drevesa, da bi od daleč opazoval otroke. Ko smo se vračali, da bi se poslovili, je škrat izginil in otroci so bili presenečeni! Po tem so bili obiski škrata za njih še bolj magični. Otroci so res postali obiskovalci gozda, ki je škratovo domovanje in vsakič, ko so ga videli, so bili navdušeni. **Viri**

1. http://www.oph.fi/english/education_system/early_childhood_education

2. https://www.academia.edu/4520808/An_alternative_journey_into_forest_kindergartens_and_the_Reggio_Emilia_approach

3. http://owlsotland.org/images/uploads/cluster_groups/Skogsmulle_-_the_start.pdf

(1) Otroci polagajo zastirko okoli novo posajenih dreves.

Permakultura v vrtcu Della Rossa v Italiji

Leta 2010 je v urbanem vrtcu Della Rossa, v kraju Verbania na severozahodu Italije zahvaljujoč navdihu in sodelovanju majhnega tima učiteljev, permakulturnega eksperta, staršev in lokalne skupnosti nastal permakulturni vrt. V petih letih se je projekt razvil v odličen primer dobre prakse, kako vključiti otroke v permakulturo.

Cecilia Furlan, Paradiso Ritrovato (Italija)

Prvi stik

Začetnica projekta je bila Francesca Simonetti, permakulturnica in učiteljica, ki je živel in delala v bližnjem kraju v Alpah. Navdihnila je člane skupine Paradiso Ritrovato, ki so se želeli naučiti in preizkusiti kako vključiti otroke v permakulturo. Skupaj smo zasnovali in postavili mavrično kačo iz vrbja, kompostni sistem, zbiralnik deževnice, okrogli zelenjavni vrt in užiten gozd.

Otroci

Vrtec Della Rossa obiskuje okoli 100 otrok starih med 3 in 5 let. Vrtec je del večje organizacije Monti Stella. Ta vključuje še nižjo in višjo stopnjo osnovne šole, ki jo obiskuje okoli 1000 otrok starih med 6 in 13 let. Vrtec ima 4 enote, v vsaki enoti je okoli 25 otrok, 2 učitelja in občasno asistent za otroke s posebnimi potrebami. Enkrat mesečno v času pouka je v sodelovanju z učitelji na urniku permakultura.

Glede na naloge vrtec včasih povabi osnovnošolce na pomoč. Skupaj ustvarjajo in se igrajo otroci stari med

3 in 9 let ter najstniki. Zunanji prostor so preuredili v prelep vrt.

Organizatorji

NatureDesigns¹, ki sta ga ustanovila Francesca Simonetti in Johna Buttona je prevzel vlogo svetovalca pri zasnovi permakulturnega načrta. Francesca in John sta pred tem načrtovala in uresničila več projektov po celem svetu. Delala sta v letoviščih, načrtovala farme, pogozdovala, regenerirala zaraščena zemljišča, načrtovala okolice šol, domače vrtove in celo hišo na vodi.

Paradiso Ritrovato² skozi sodelovanje z Nature Design spoznava nove načine kako vključiti otroke v permakulturo. Poleg tega je njihova naloga, da projekt približajo širši javnosti na nacionalnem in mednarodnem nivoju.

Aktivnosti

Učitelji v Della Rossi so želeli, da bi bila zunanja ureditev vrta živa in razgibana. Prostor kjer se otroci lahko igrajo in izvajajo doživljajske zunanje aktivnosti. S Francesco Simonitti so začeli sodelovati že leta 2010 in skupaj realizirali lepo število projektov.

1. Mavrična kača iz vrbja

Leta 2011 so starši in otroci zasadili več mladih vrb. Ko so drevesa rasla, so prepletli njihove veje tako, da so ustvarili tunel - kačo. Kača ima več vhodov in glavni zastirajo zemljo okoli drevesnih debel z listjem. Dve leti je trajalo, da so bile veje dovolj dolge, da so jih lahko začeli prepletati. Otroci se zelo radi igrajo v kači, skoznjo tečejo, se v njej skrivajo, obokan prostor za

(2) Načrt za mavrično kačo.

(3) Otroška risba o tem, kako zgraditi kompost.

druženje iz katerega se vije kačji trup. Le ta je oblikovan v manjša skrivališča. Otroci razvijajo samozaupanje, se soočajo s strahom, razvijajo gibanje ter ohranjajo radovednost. Zbirajo tudi mlade veje ter iz njih pletejo košare in druge manjše predmete.

Vsak element podpira več funkcij: Vrbov tunel je igralo, vir mladih vej za pletenje košar, privezovanje vinske trte in za 'vrbovo vodo'. Vrbova voda nastane, ko mlade veje postavimo v vodo. Takrat izločajo hormone, ki stimulirajo formacijo korenin in povečujejo odpornost rastlin³.

2. Kompost

Sprva je bil izziv kako kompostirati kuhinjske odpadke, ki so bili v glavnem živalskega izvora ter polni mastne hrane, ki ni primerna za kompostiranje. Da bi dobili dovolj materiala za kompost so vključili lokalno skupnost: družine otrok so zbirale rastlinske odpadke, bližnja kavarna pa je darovala kavno usedlino. Uredili so kompostni sistem, ki vključuje farmo črvov. Sistem zagotavlja dovolj komposta za na vrt in vzgojo sadik v majhnem rastlinjaku, ki so ga naredili s pomočjo prostovoljcev.

Otroci so sodelovali v celotnem procesu: kompostnik so napolnili in ga po potrebi premešali. Ko je bil kompost pripravljen so ga razporedili na vrt.

Ne ustvarjaj odpadkov. Odprt kompostni sistem ima tri predele in je narejen iz recikliranih palet. Tako so prihranili denar in koristno uporabili material, ki bi bil sicer odpadek. Pri gradnji kompostnika so pomagali tudi starši in stari starši.

3. Okrogel zelenjavni vrt - mandala

Vrt v velikosti 25m² je bil ustvarjen leta 2012 na travnati podlagi. Na travnik so položili karton, na karton pa rodovitno prst pomešano s kompostom iz katere so oblikovali gomilaste grede v obliki cveta z zeliščno spiralo na sredini. Glavne aktivnosti pri vzdrževanju vrta so: zastiranje, sejanje, sajenje sadik, opazovanje, pletje, nabiranje pridelka, gnojenje zelenjave s tekočim organskim gnojilom, zbiranje semen ter prodaja zelenjave.

Uporabi robove in ceni meje. Zaradi valovite oblike in gomilastih gred je na vrtu veliko robov, ki so še posebej rodovitni in na katerih se ustvarja biodiverziteteta.

Uporabi in ceni raznolikost. Prijateljske rastline, različne sorte in kolobarjenje prispevajo k večji sposobnosti prilagoditve na izredne pojave.

Uporabi majhne in počasne rešitve. Ker je vrt majhen in kompakten, ga je enostavno vzdrževati in se otroci na njem počutijo dobro.

Koristi pridelek. Poleg zelišč in zelenjave so pomembni 'pridelki' na vrtu tudi izkušnje in učenje. Prodaja zeliščnih šopkov in zaboječkov zelenjave zagotavlja sredstva, ki so potrebna za vzdrževanje. Otroci pa ponosno vodijo starše in odrasle skozi lep vrt.

(4) Ne ustvarjaj odpadkov: deževniki reciklirajo organski material.

(5) Požanji pridelek: žetev krompirja.

4. Zbiranje deževnice

Stari starši in očetje so izdelali fantastičen sistem za zbiranje deževnice v dveh sodih s streh nad kompostnikom in sosedovo hišo. Višek vode iz sodov teče v velik bazen, ki je napolnjen z organsko maso ter zasajen z zelenjavo. Takšen sistem deluje kot goba, ki zadržuje odvečno vodo in daje pridelek. Otroci radi zalivajo vrt z vodo iz sodov.

Uporabi in ceni obnovljive vire in storitve. V šolskem vrtu, kjer ni bilo vode za zalivanje je bil vodni sistem nujnost. Voda se zbira iz strehe nad kompostnikom in iz sosedove strehe.

Ujemi in shrani energijo. Deževnico se zbira in ponovno uporabi.

5. Gozdni vrt

Francesca je naredila načrt za gozdni vrt (30x8 m). Starši so pomagali z zbiranjem sredstev in s samim sajenjem dreves. Otroci so proces opazovali in narisali vse postopne korake. Otroci so skupaj s starši in učitelji nabrali listje za zastirko v bližnjem gozdu, pri tem so se sladkali z gozdnimi sadeži.

Načrtuj od vzorcev do podrobnosti. Gozdni vrt posnema vzorce, ki jih vidimo v naravnih sistemih, kot npr. različne višine rasti, ki nam omogoča povečati pridelek na najmanjši možni površini.

Uporabi in ceni raznolikost. Različnost se ne kaže le v številu vrst, pač pa tudi v pozitivnih odnosih med elementi sistema. Zaradi svoje velike biodiverzitetete je

gozdni vrt zelo odporen sistem, ki se lahko sooča z zunanjimi motečimi vplivi.

Delaj z naravo, ne proti njej. Gozdni vrt je zelo podoben naravnim gozdovom, ki zahtevajo znatno manj vložene energije kot agrikultura.

Nadaljevanje: Vključevanje več ljudi v projekt

Vključuj namesto da ločuješ: od jeseni 2015 do pomladi 2016 so se razvile nove aktivnosti, ki vključujejo več otrok in vzpodbujajo zavedanje o trajnosti. Francesca je vodila več teoretičnih in izkustvenih aktivnosti v celotnem zavodu Monte Stella. Permakulturo je predstavila z uporabo različnih učnih in moderatorskih metod. Učence različnih starosti je obiskala v njihovih razredih in ob sodelovanju z učitelji delala s starostno mešanimi skupinami.

Praktične aktivnosti so vključevale zastiranje vrta, pletenje košar iz naravnih materialov, gradnjo piramide s katero so zakrili izrabljen in preluknjan sod za gorivo, sadili so sadike, obrezovali sadno drevje ter obnovili shrambo za orodje. Skozi aktivnosti spodbujamo otroke, da razmišljajo in aktivno sodelujejo.

Bodite fleksibilni in sposobni *kreativno odgovarjati na spremembo*, ki se lahko pojavi v načrtovanem urniku, materialu ali učni uri. Otroci imajo to radi, odrasli pa ne vedno.

Delajte v majhnih skupinah (največ 10) otrok z enim

(6) Ujemi in shrani energijo: zbiranje deževnice.

(7) Načrt gozdnega vrta in vrta.

odraslim, kar spodbudi sodelovanje in razbremeni učitelje in vzgojitelje. Skrb za ljudi je vedno cenjena!

Namig

Cenite in uporabite izkušnje otrok in njihovo znanje, ker so otroci odlični učitelji. Odraslim so razložili kako načrtovati in vzdrževati celovito in samovzdržno zunanje igrišče bolje, kot bi to storili odrasli!

Že od začetka v projekt vključite celotno osebje šole, vključno z ravnateljem, učitelji, hišnikom in osebjem ki skrbi za hrano. Predstavite jim srednjeročni in dolgoročni načrt. S tem boste vzpodbudili sodelovanje in pripadnost projektu, ter celo preprečili ograjevanje od projekta. Pomanjkanje podpore je lahko stresno, lahko pa vzpodbudi kreativen odziv. *Problem je rešitev!*

Naredite primeren načrt in plan aktivnosti. Ne upoštevanje zunanjih omejitev (kot npr. čas in zavezanost sodelujočih) ter precenjevanje lastnih potencialov (koliko lahko dejansko naredite) lahko ogrozi motivacijo in energijo. *Uporabi majhne in počasne rešitve!*

Pomembne funkcije, kot so financiranje naj podpira več elementov: šolska sredstva, donacije lokalne uprave, privatna sponzorstva in zbiranje denarja. S tem boste preprečili, da bi se projekt ustavil zaradi pomanjkanja sredstev. Prav različni viri financiranja so bili ključni za uspeh tega projekta.

Posebni trenutki

Učitelji in Francesca so več kot navdušeni nad velikimi spremembami v šoli, ki so se zgodile preko projekta. Ustvarili so veliko nepričakovanih rezultatov, ki so

poplačali vložen trud. Šola se je povezala z lokalno skupnostjo, starši se družijo med seboj in delajo skupaj z otroci.

Najlepše pa je opazovati spremembe pri otrocih. Kot bi opazoval začetek pomladi: tudi učitelji so potrdili, da so otroci kar zacveteli, ko so delali zunaj. Zaznali so izboljšanje samopodobe pri otrocih ter veliko ljubečih povezav, kot rezultat vključevanja staršev v vsakodnevne izobraževalne aktivnosti otrok.

(8) Majhni in počasni koraki: zastirka, zastirka.

Viri

1. <https://naturedesignsjohnfranci.com/>
2. <https://paradisoritrovato.org/>
3. <https://deepgreenpermaculture.com/diy-instructions/home-made-plant-rooting-hormone-willow-water/>

(1) Mandala vrt v poznem poletju leta 2015.

Projekt šolskega vrta v Romuniji

Projekt Šolski vrt ("Gradina din Curtea Scolii", v nadaljevanju GDCS) je projekt oblikovan z namenom vzpostavitve učnega poligona za šole, s poudarkom na razvoju skupnosti, permakulturnem načrtovanju in ekološkem vrtnarjenju.

Eva Dumitrescu, Romania in Transition (Romunija)

GDCS je v tem trenutku (2016) mogoče najti v dveh različnih mestih v Romuniji, kjer v šole vpeljujejo model užitnega vrta. Pri tem sodeluje celotna šolska skupnost, vključno z učitelji, ostalimi delavci šole, otroci in starši.

Organizacija

Projekt je začela organizacija Tranzicijsko gibanje Romunija, nevladna organizacija, ki je bila ustanovljena leta 2009. Cilj organizacije je, da služi kot instrument za spodbujanje romunskih projektov, ki temeljijo na skupnosti in so usmerjena v trajnostni razvoj.

V preteklih letih je projekt GDCS prerasel v samostojno organizacijo. Vodijo jo ekipa mladih, ustvarjalnih posameznikov, ki uporablja znanje iz področja permakulture za gradnjo trajnostnih, navdihujočih prostorov v šolah, kjer lahko otroci raziskujejo učenje izven učilnice, učitelji pa lahko v učni načrt vključijo šolski vrt. GDCS postavlja učence v središču modela na način, da jim je celotna struktura projekta v pomoč pri razvijanju lastnega odnosa do narave na teoretičnih, socialnih in ekoloških ravneh.

Nastanek

Projekt je dobil zagon v šoli Ferdinanda prvega v Bukarešti in se je izvajal do leta 2012. Ta državna šola

ima nižjo in višjo stopnjo, število učencev pa se giblje okoli 570. Naš projekt je sprejela ravnateljica šole in nas vseskozi podpirala. Otroci v šoli so že imeli izven šolske dejavnost, ki so vključevale šport in umetnost, sam projekt pa je še dodatno vzpodbudil razvoj njihove prirojene radovednosti in željo po tem, da gredo ven in se učijo s pomočjo igre.

Otroci

Na začetku so v projektu sodelovali tako otroci iz nižje kot višje stopnje. Vključeno je bilo večje število učencev iz višje stopnje starih od 11-14 let in manjše število bolj radovednih učencev iz nižje stopnje, starih od 7-10 let. Dejavnosti so potekale izven šolskih ur med vikendi, kar je pomenilo, da so spadale pod neformalne dejavnosti za učence.

Dejavnosti

1. Neformalno izobraževanje v razredu

Uporabi majhne in počasne rešitve: GDCS se je začel z izvajanjem interesnih dejavnosti, ki so bile osredotočene na vrtnarjenje in okoljsko osveščenost ter povezane z uporabo permakulturnih načel.

Na začetku je sodelovalo več kot 80 učencev, vendar se je v tretji sezoni število učencev občutno zmanjšalo, tako da smo imeli do konca prvega leta skupino 25 učencev, ki so delali na vrtu vsako soboto v času dejavnosti. Imeli smo različne dejavnosti kot so vrtnarjenje, gradnja, skupinsko kuhanje, skupinsko delo in igre. Dejavnosti so bile povezane s temami kot so oblikovanje, sajenje s pomočjo spremljevalca,

(2) Mrežna struktura nastaja.

(3) Otroci samostojno uporabljajo orodje.

potrebe rastlin, permakulturne etike in principi, visoke grede, kompost, itd.

Požanji pridelek. Imeli smo veliko sadja, cvetja in zelenjave, kar je osrečilo učence in spodbudilo celotno šolsko skupnost k sodelovanju pri projektu.

Posebni trenutki

Otroci se smeji, pomagajo drug drugemu, so srečni, ko opazujejo rast sadja in hodijo v šolo na piknik z ekipo GDCS, kjer uživajo hrano, ki so jo sami pridelali. V štirih letih izvajanja projekta so otroci izboljšali svoje socialne sposobnosti, pridobili na samozavesti in povečali svoje znanje o naravi.

2. Načrtovanje in postavitve vrta

Šolsko ozemlje je veliko približno 6000m², zraven pa je še učni poligon (ki je ločen od šolskega igrišča) v velikosti 1000m².

Opazuj in se vključuj. V prvem letu izvajanja projekta smo posvetili veliko časa povezovanju učencev s pomočjo aktivnosti na prostem in na tak način skupino učencev zmanjšali na tiste, ki res želijo sodelovati pri projektu. Skupaj smo brez posebnega načrtovanja posadili letni vrt v učnem poligonu. Skozi ta proces smo lahko opazovali in zbrali potrebe in želje učencev.

Vključuj, ne izključuj. V drugem letu je ekipa GDCS oblikovala učni poligon v katerega je vključila ideje učencev, staršev in učiteljev.

Načrtuj od vzorcev do podrobnosti. Ekipa GDCS se je zbrala in delala na načrtu ter prišla do celostnega predloga in načrta za izvedbo. Načrt je vključeval

učilnico na prostem, zelenjavni vrt v obliko mandale, ribnik in še mnoge druge elemente. Vsi so bili vključeni v vzorcu gozdnega vrta razširjenega po celotni površini učnega poligona.

Požanji pridelek. Končni načrt je rezultat tri mesečnega dela v katerem so bili ustvarjeni načrti, pogledi, profili, perspektiva in model. Predlog permakulturnega načrta je bil predstavljen na šoli in je bil sprejet z veseljem, navdušenjem ter upanjem, da bo uspešno izveden.

Ujemi in shrani energijo. Denar je energija, ki bi lahko bila izmenjana v okviru projekta z uporabo pravih priložnosti in ob zadostni količini dela. Občina je pokazala zanimanje za ogled predstavitve načrta. Po ogledu so se odločili, da bodo projekt financirali z 8000 evri.

Otroci so sami zbirali denar tako, da so organizirali kampanjo in denar porabili za nakup sadnih dreves za gozdni vrt.

Vključuj, ne izključuj. Starši in učitelji so tudi podprli projekt. Šolsko dvorišče je postalo zelo živahno, saj so ljudje tam začeli z vzpostavljanjem vrta in označevanjem območja za učilnico na prostem, lope za orodja, vrta v obliki mandale ipd. Starši so prišli kopat prostor za ribnik.

Uporabi in ceni raznolikost. Med samim delom so udeleženci pridobili veliko znanja in spretnosti. Tehnične veščine, ki so jih potrebovali za izgradnjo struktur, (kot so vrtovi na ključ, Hugelbed vrtovi, gozdni vrti, kompost, klopi) pri katerih so se naučili

(4) Zelenjavni vrt v obliki mandale.

(5) Otroci z dvema članoma ekipe GDCS.

merjenja, uporabe orodji, organizacije dela, prostora ipd. Znanje o življenju, kot so sodelovanje, občutek zavezanosti za dokončanje naloge, ustvarjalnost, empatija, prevzemanje pobude, reševanje konfliktov ipd.

Uporabi robove in ceni meje. Na obrobju šolskega območja smo posadili več kot 500 grmovnic in dreves (160 linearnih metrov), znotraj učnega poligona pa okoli 60. Sčasoma bo njihova rast spremenila pokrajino šolskega dvorišča.

Posebni trenutki

Ko so se starši in otroci zbrali pri vzpostavitvi učilnice na prostem z uporabo naravnih materialov in so sodelovali pri oblikovanju strukture imenovane gridshell. Otroci so se prvič srečali s starši drugih otrok in tudi videli česa so sposobni njihovi starši – krasen primer tkanja socialnih vezi v družini kot tudi med vrstniki.

3. Dogodki in grajenje skupnosti

Uporabi robove in ceni meje. Po tem ko smo začeli z projektom GDCS je šola Ferdinanda prvega želela gostiti dogodke povezane z tematiko permakulture in nam je ponudila delovni prostor za izvajanje delavnic in učni poligon, ki smo ga ustvarili v sklopu tega projekta. Dogodek so izvajali člani projekta GDCS, člani nevladne organizacije Romunija v tranziciji in mednarodno priznani inštruktorji, ki so predstavili orodja za razvoj projekta kot so zmajevno sanjanje in poglobljena ekologija (Deep Ecology).

Ustvarjalno se odzivaj na spremembe. V četrtem letu je ekipa GDCS stopila nazaj in predala prostor učiteljem tako, da so lahko uporabljali prostor za svoje inspiracije in želje: izvajanje pouka na učnem poligonu, skrb za vrt, itd.

Posebni trenutki

Čudovito je bilo videt kako sta šola in učni poligon postala laboratorij za raziskovanje permakulture in trajnostne alternative za življenje.

4. S projektom korak dalje – otroci so predstavili svoj projekt izven šolske skupnosti

V četrtem letu projekta je samoorganizirana skupina starejših učencev (starih od 14-15 let) predstavila projekt in njegov načrt na tekmovanju nacionalne ekologije in trajnosti za učence in osvojila prvo

(6) Piknik na šolskem vrtu.

nagrado. Z malo pomoči enega izmed članov ekipe GDCS so naredili zemljevid, razstavni prostor, predstavitev in govor, da bi žiriji in obiskovalcem pojasnili vizijo šolskega vrta.

Posebni trenutki

Otroci so prevzeli lastništvo šolskega vrta in kasneje zmagali na nacionalnem tekmovanju na temo ekologije in trajnosti. Nekateri otroci so se začeli zanimati za poklicno vrtnarsko kariero.

Namig

Ravnatelj želi na začetku pritegniti k sodelovanju, saj to zagotavlja podporo in motivacijo vseh zaposlenih, vaša obremenitev pa bo manjša. Zelo dobro je, ko šola zavestno prevzame odgovornost za izdelavo in izvedbo projekta od začetka in zagotavlja nadaljevanje, ko pobudniki prepustijo svoj projekt v odgovornost šole.

Zaključek

Čeprav je ekipa GDCS stopila nazaj od aktivnega vrtnarjenja v šoli, še vedno spremlja kako se projekt razvija. Šolska skupnost je bila pooblaščenca za napredek projekta v skladu z svojimi potrebami in v svojem ritmu. Kar zadeva naš odnos do projekta je dovolj, da obiščemo šolo le za kratek čas in občutimo razliko.

(1) Urbani vrt s stolpom z deževniki je rezultat prvega permakulturnega dneva za celotno šolo, ki je bil izpeljan kot tehniški dan.

Vključitev permakulture v šolo v Ljutomeru

Društvo za permakulturo Slovenije od ustanovitve leta 1996 širi permakulturo v Sloveniji ter se povezuje z različnimi posamezniki in organizacijami tako v Sloveniji kot tudi v drugih državah.

Tomislav Gjerkeš, Društvo za permakulturo Slovenije

Organizacija

Vključevanje permakulture v šole se je v Sloveniji pričelo leta 2011, ko se je članica društva, Jožica Fabjan, vključila v projekt Ekošole ter vnesla permakulturna načela in metode v način izgradnje šolskih ekovrtov. Leta 2012 sem pričel tudi sam tesno sodelovati z različnimi šolami v severo-vzhodnem delu Slovenije.

Tukaj opisan primer opisuje korake, ki so bili potrebni, da se je permakulturno načrtovanje vključilo v delovanje Osnovne šole Ivana Cankarja v Ljutomeru, ki ima približno 450 učencev, starih od 6 do 14 let in 48 učiteljev.

Začetek sodelovanja

Sem permakulturni načrtovalec in trener Zmajevega sanjanja. Ravnateljica me je povabila k sodelovanju s šolo z željo, da se zgradi učilnica na prostem, ki bi vključevala vrt, sedišča in druge elemente za učenje.

Vključuj, ne izključuj. V 2012 je bila po dve urni predstavitvi ideje celotnemu učiteljskemu zboru ustanovljena delovna skupina za pouk na prostem, ki je poleg mene in ravnateljice vključevala še 5 učiteljev, 3 starše in 2 učenca višjih razredov, ki so jih po svoji presoji k sodelovanju povabili učitelji. Začetna dinamika v skupini je bila malce nenavadna, saj so bili učitelji enakovredni ravnateljici, otroci pa odraslim. Z nežnim vzpodbujanjem in socialnimi igrami smo prišli

do sproščenosti, odlične dinamike in rezultatov. Enkrat mesečno smo po metodi Zmajevga sanjanja skupaj načrtovali učilnico na prostem.

V tako raznoliki skupini je ključno prepoznati kakšne so potrebe posameznikov in na temelju tega prepoznavanja nastaviti načrt. Najprej smo skupaj sanjali okolico šole, izdelali načrt in skupaj z ostalimi zainteresiranimi starši in učitelji izdelali šolski vrt.

Namig

Če delate v šoli ali pa z njo sodelujete, povabite k sodelovanju permakulturnika iz okolice, ki vam lahko pomaga načrtovati okolico šole, ali pa se sami udeležite izobraževanja o permakulturnem načrtovanju. Tako se boste izognili nepotrebnim stroškom in v dejavnost enakovredno vključili vse deležnike.

Čim prej vključite v projekt ravnatelja, ker pozna prave ljudi in vam bo pomagal, da dosežete več učiteljev in zaposlenih na šoli. Predstavite jim idejo, jih vprašajte za mnenje, kakšne so njihove potrebe ter jih povabite v proces načrtovanja oziroma na delovno akcijo.

Strategija dela z učitelji

Skrb za ljudi. Približno petina učiteljev na ljutomerski šoli je pokazala zanimanje za projekt že na začetku. Velik poudarek v prvi fazah je bil v prepoznavanju potreb preostalih učiteljev, da bi jih lahko v kasnejših fazah vključili v projekt.

Opazuj in se vključuj. Potrebni je bilo nekaj let, da smo lahko v pouk na prostem vključili več učiteljev na šoli.

(2) Prva delavnica z učenci, starši in učitelji.

(3) Učilnica na prostem, kjer poteka pouk.

Proces je počasen, saj se naslednja skupina učiteljev odzove, ko opazijo prve rezultate. V izvedbo je dobro vključiti tudi majhne skupine učencev. Zanos učencev pozitivno vpliva na motivacijo učiteljev.

Namig

Pomembno je zagotoviti, da so vsi učitelji, starši in lokalna skupnost obveščeni o projektu, njegovem razvoju in uspehu. Objave v lokalnih medijih so koristne, članke pa obesite na šolski hodnik. Redne objave napredka na šolski spletni strani so seveda nuja in zadolžitev za posebno skupino učencev in učiteljev.

Načrtovanje novih elementov učilnice na prostem

Opazuj in se vključuj. Dodajanje novih elementov učilnice na prostem je počasen proces, saj je najprej potrebno zagotoviti, da se uporablja in vzdržuje obstoječe elemente. Če ima šola samo vrt, je tudi v redu. Delamo samo s tisto energijo, ki je na razpolago. Če se le da, vključujemo nove učitelje z njihovimi idejami, pri čemer je važno, da so te ideje pripravljene uporabljati pri pouku. Če jih pomagajo izdelati in elemente kasneje vzdrževati, pa toliko bolje.

Uporabljalj in ceni raznolikost. Za postavitev učilnice na prostem smo uporabili tehnični dan rednega programa šole. 200 staršev, 450 učencev in 50 učiteljev je skupaj delalo na eno izmed sobot v aprilu 2013. Pred tem je delovna skupina predstavila načrt učilnice na prostem celotnemu učiteljskemu zboru, vključila njihove predloge, upoštevala pomisleke in razdelila naloge za izvedbo dogodka. Učitelji so se pripravljali mesec dni, sam pa sem zgolj pomagal s tehničnimi

rešitvami. Učilnico na prostem smo postavili s celotno šolsko skupnostjo, kar nam je omogočilo, da smo uporabili in cenili raznolike potrebe, sposobnosti, veščine in zanimanja sodelujočih.

Da bi zmanjšali obseg potrebne organizacije za takšen dogodek v naslednjem letu staršev nismo povabili k sodelovanju, skupina pa je uspela obnoviti obstoječe elemente in dodati nove (vrt, gojišče za gobe, dom za ježa, hotel za žuželke, sedišče, čiščenje okolice, sajenje dreves, grmovja in rož, vzdrževanje kompostnikov itn.). Nekateri starši so se pritožili, ker niso bili vključeni! Naslednje leto smo organizirali tri dogodke. 200 ljudi se lažje organizira kot 700.

Namig

Vsaka sprememba okolice šole bo na očem drugim, zato naj bo estetska z redno skrbjo za čistočo. Pomembno se je o vseh zunanjih delih posvetovati s hišnikom in ga vprašati za mnenje, posebej če bo s postavitvijo novih objektov imel več dela. Če ga uspemo navdušiti za projekt, bo nadaljnji razvoj in vzdrževanje učilnice na prostem imelo svetlo prihodnost.

Posebni trenutki

Skupina učencev 8. razreda je bila zadolžena, da v učilnici na prostem postavi stopnice. Na parceli šole sem podrl drevo robinje, hlod razžagal in priskrbel potrebno orodje. Z učenci smo ugotovili potrebe prostora in načrtali smer stopnic. Potem sem jih pustil, da so se sami organizirali in se sam posvetil drugemu delu v njihovi bližini. Da sem jim zaupal, jim je veliko pomenilo. Vsake toliko časa sem preveril njihov napredek. Skupaj smo testirali do tedaj izdelano, se

(4) Učenci samostojno rešujejo izzive izdelave stopnic.

(5) Cela šola sodeluje pri vzpostavitvi učilnice na prostem.

pogovorili o estetiki in vpeljali izboljšave. Da so lahko sami ustvarjali in trajno prispevali v prostor, jih še danes navdaja z ponosom. Cela šola hodi po njihovih stopnicah!

Poglabljanje vsebine pri pouku zunaj

Uporabi majhne in počasne rešitve. Na začetku so učenci imeli zunaj le običajne ure matematike ali branja. Že samo to, da so bili zunaj je bila za učence velika motivacija in so ure lepo uspele. Vendarle pa je zaželeno, da učitelj uporablja vse elemente učilnice na prostem, zato smo z Društvom za permakulturo Slovenije pripravili delavnico o vodenju pouka na prostem.

Ko se izrazi potreba, da je potrebno poglobiti razumevanje trajnostnega razvoja, lahko v lokalnem okolju organiziramo tudi 72-urni tečaj permakulturnega načrtovanja (5 vikendov), kamor prvenstveno povabimo učitelje (eden ali dva iz posamezne šole sta za začetek dovolj). Na tečaju se bodo seznanili z celostnim načrtovanjem in bodo nadaljnji nosilci razvoja učilnice na prostem. Druga ciljna skupina tečaja so starši ter širša lokalna skupnost. Idealno je, če lahko tečaj izvajamo v prostorih šole in učilnico na prostem uporabimo za učni pripomoček tečaja.

Posebni trenutki

Po zaključenem 72-urnem tečaju je udeleženka - učiteljica na šoli, celotnemu kolektivu učiteljev predstavila, kaj je doživela. Zanimivo je bilo opazovati presenečene obraze učiteljic, ko je povedala, da po intenzivnem vikendu sploh ni bila utrujena in da so

sedaj njene sanje, da po pouku ne bi odhajala domov utrujena. Ta ista učiteljica je bila navdušena nad izkušnjo dela v malih skupinah tekom tečaja in je pričela to uporabljati v razredu. Sedaj redno deli učence v manjše delovne skupine, da skupaj delajo domače naloge. Enako počne v podaljšanem bivanju in že opaža, kako to zmanjšuje pritisk nanjo. Ker se otroci sami organizirajo, so bolj motivirani za delo, učni rezultati pa so boljši.

Priprava pouka na prostem zahteva drugačen pristop in se najbolje obnese v majhnih delovnih skupinah. Redna srečanja kjer učitelji medsebojno delijo dobre in slabe prakse so gonilo razvoja, hkrati pa pozitivno vpliva na nego učiteljeve kreativnosti in tvorbo podporne skupnosti učiteljev. Eden glavnih izzivov je motivacija učencev. Na šoli razvijamo medvrstniško učenje, kjer 14 letniki učijo 10 letnike (na primer zgodovino), 10 letniki pa 7 letnike (na primer igre z žogo). V petem razredu sem na začetku šolskega leta izvedel krog sanj, kjer smo skupaj sanjali najboljšo možno šolsko leto. Žetev tega dvournega srečanja je učiteljica celo leto uporabljala za vključevanje njihovih potreb in želja v pouk, kar zelo dobro vplivalo na motivacijo učencev in na kvaliteto delovnega okolja. Eden od zaključkov je bil, da bi radi imeli daljše odmore. Ko so učiteljico vprašali o realizaciji le tega so sklenili dogovor: ko pride v razred jo vsi že pozorno čakajo, da lahko takoj pričnejo z delom in bodo uro zaključili 5 minut pred koncem. Od takrat ni bilo več potrebno umirjati razreda

Spremljanje odziva in nadaljnji koraki

Ustvariti moramo varen prostor, da se lahko izrazi tudi nezadovoljstvo, ki ga nato vključimo v načrt. V mojem primeru so bili nekateri učitelji kritični do količine porabe sredstev za permakulturo in so imeli občutek, da ni bilo na voljo sredstev za druga izobraževanja. Izkazalo se je, da se za permakulturno ni porabilo toliko sredstev, kot so predvidevali, saj smo veliko uporabljali že prisotne materiale. Je pa priporočljivo zagotoviti neodvisna sredstva za razvoj učilnice na prostem. To je lažje narediti drugo ali tretje leto, ko so rezultati vidni in lahko pokažemo tudi našo prisotnost

(6) Sanjanje najboljšega šolskega leta skupaj z učenci.

v medijih kar dobro vpliva na javno podobo šole. Seveda pa nikoli ne škodi, če lahko finančne podpornike prepričamo še preden se projekt začne. Veliko lahko prispevajo tudi motivirani starši. Tovrstno delo na šoli je pionirsko delo in moramo se zavedati v kaj se spuščamo tudi na finančnem področju. Priložnost, da lahko razvijemo nekaj novega je izjemno dragocena, sploh če lahko pokažemo, da pozitivno deluje v učnem procesu. Kot zunanji sodelavec je v prvih fazah projekta seveda možno, da delamo stvari brezplačno, ampak s tem vzpostavimo primer dobre prakse, ki mu želijo druge šole slediti in za njega tudi plačati. Učilnico na prostem v Ljutomeru že obiskujejo učitelji in ravnatelji iz drugih šol, ki iščejo navdih za drugačno izvajanje pouka.

Namig

Če ste zunanji sodelavec, poskrbite, da ustvarite načrt vzdrževanja z jasnimi navodili in razmislite, kdo bo prevzel projekt, ko se vi umaknete. Tudi otroci, starši in učitelji se pomikajo naprej in ne bodo tam ostali za vedno.

Zavedajte se, da je potrebnega ogromno časa in truda, da se vzpostavi učilnica na prostem. Kljub temu, pa je mnogo koristi: povezovanje učiteljev, učencev in staršev ob skupnem ustvarjanju, razvijanje socialnih in rokodelskih veščin pri otrocih, v idealnem primeru pa razbremenitev učitelja pri njegovem delu z boljšimi učnimi rezultati v lepšem delovnem okolju.

Posebni trenutki

Učiteljica, v katere razredu sem izvedel krog sanjanja, mi je presenečena povedala, da se ji še ni dogajalo, da bi starši na roditeljskih sestankih številčno pripovedovali: »Naš otrok tako rad hodi v šolo.«

S tem je dosežen eden izmed glavnih ciljev – nasmeh na obrazu učiteljice in otrok.